

Μνήμων

Τόμ. 13 (1991)

ΕΡΕΥΝΑ ΚΑΙ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ ΤΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΣΤΗΝ ΚΡΑΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΚΑΙ ΣΤΟ ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΚΡΑΤΙΚΟ ΑΡΧΕΙΟ ΤΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ

ΘΑΝΑΣΗΣ ΧΡΗΣΤΟΥ

doi: [10.12681/mnimon.419](https://doi.org/10.12681/mnimon.419)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΧΡΗΣΤΟΥ Θ. (1991). ΕΡΕΥΝΑ ΚΑΙ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ ΤΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΣΤΗΝ ΚΡΑΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΚΑΙ ΣΤΟ ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΚΡΑΤΙΚΟ ΑΡΧΕΙΟ ΤΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ. *Μνήμων*, 13, 302-308.

<https://doi.org/10.12681/mnimon.419>

4) 39 φ., 31x11 εκ. Τίτλος: «Δευτέρι των βερεσεδίων οπού δίδω εις διαφόρους. 1831 Δεκεμβρίου 8». Καλύπτει την περίοδο 1831-1841.

5) 4 φ., 29x10 εκ. Λογαριασμοί διάφοροι, 1848-1849.

6) 48 φ., 13x7 εκ. Λογαριασμοί διάφοροι, 1854-1862.

7) 6 φ., 29x10 εκ. Έσοδα της κόρης του Νικήτα Μαράτου Μαρίας Π. Ρούσου, 1863-1868.

8) 87 φ., 20x13 εκ. Κατάστιχο εσόδων του Επισκόπου Σαντορίνης Γαβριήλ (1768-1814) των ετών 1769-1779, με σημειώσεις στα λευκά μέρη του (ανηψιού του) Νικήτα Μαράτου, του 1813.

ΘΕΟΔ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ

ΕΡΕΥΝΑ ΚΑΙ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ ΤΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΣΤΗΝ ΚΡΑΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΚΑΙ ΣΤΟ ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΚΡΑΤΙΚΟ ΑΡΧΕΙΟ ΤΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ

Θα ήθελα να παρουσιάσω όσο το δυνατόν πιο σύντομα και κατατοπιστικά τις αρχειακές πηγές που διαφυλάσσονται στα Βαυαρικά Κρατικά Αρχεία, σχετικά με την ελληνική ιστορία των αρχών του 19ου αιώνα.

Το πρωτογενές αυτό υλικό φυλάσσεται στη Βαυαρική Κρατική Βιβλιοθήκη (Bayerische Staatsbibliothek) και στο Βαυαρικό Κεντρικό Κρατικό Αρχείο (Bayerisches Hauptstaatsarchiv)¹.

1. Η Βαυαρική Κρατική Βιβλιοθήκη και το Βαυαρικό Κεντρικό Κρατικό Αρχείο

Η Κρατική Βιβλιοθήκη αποτελείται από έξι τμήματα, από τα οποία τα δύο έχουν πολύτιμο υλικό σχετικά με τη νεοελληνική ιστορία. Το πρώτο, η «Συλλογή της Ανατολικής Ευρώπης» (Osteuropasammlung) περιέχει βοηθήματα αναφερόμενα αποκλειστικά στην περιοχή της ανατολικής και νοτιοανατολικής Ευρώπης, απαραίτητα για τη σύνθεση των θεματικών εκείνων που αναδύονται από την έρευνα των πηγών.

Το δεύτερο και πιο σημαντικό, το «Τμήμα των Χειρογράφων» (Handschriften und Inkunabelabteilung), περιέχει 630 συλλογές² (Nachlässe) δημοσίων ανδρών που έπαιξαν σημαντικό ρόλο στα πολιτικά πράγματα όχι μόνο της Γερμανίας, αλλά γενικότερα της

1. Για τα αρχεία του Μονάχου και της Βαυαρίας γενικά βλ. Fr. Zimmermann, «Die Strukturellen Grundlagen der Bayerischen Zentrallarchive bis zum Ausgang des 18. Jahrhunderts», στο περ. *Archivalische Zeitschrift*, Band 58, Köln-Graz 1962, σ. 44-94.

2. Βλ. αναλυτικότερα το έργο του K. Dachs, *Die schriftlichen Nachlässe in der Bayerischen Staatsbibliothek München*, Wiesbaden 1970.

Ευρώπης από τον 17ο αιώνα μέχρι τις αρχές του 20ού. Από τις συλλογές αυτές, έξι είναι εκείνες που μας ενδιαφέρουν άμεσα:

1. Η συλλογή του K. von Abel (Abeliana)
2. Η συλλογή του J. P. Fallmerayer (Fallmerayeriana)
3. Η συλλογή του K. W. von Heydeck (Heydeckiana)
4. Η συλλογή του L. von Klenze (Klenzeana)
5. Η συλλογή του G. L. von Maurer (Maureriana)
6. Η συλλογή του F. von Thiersch (Thierschiana I).

Το Κεντρικό Κρατικό Αρχείο εξάλλου διαιρείται σε τέσσερις μεγάλους κλάδους:

1. Στο Γενικό Κρατικό Αρχείο (Allgemeines Staatsarchiv)
2. Στο Κρατικό Αρχείο των Απορρήτων (Geheimes Staatsarchiv)
3. Στο Αρχείο των Απορρήτων του Οίκου Wittelsbach (Geheimes Hausarchiv)
4. Στο Αρχείο Πολέμου (Kriegsarchiv).

Βέβαια, εάν εξαιρέσει κανείς μικρό μέρος μόνο των συλλογών Maureriana και Thierschiana που μελετήθηκε από διάφορους ερευνητές³ κατά καιρούς (και που αξίζει τον κόπο να επανεκτιμηθεί), όλες οι υπόλοιπες συλλογές της Κρατικής Βιβλιοθήκης, όπως και του Κεντρικού Αρχείου, παραμένουν άθικτες και άγνωστες ουσιαστικά, τόσο στους ιστορικούς της περιόδου όσο και στο πλατύτερο αναγνωστικό κοινό.

2. Οι Συλλογές του Τμήματος Χειρογράφων της Κρατικής Βιβλιοθήκης

Πρώτα η συλλογή των Abeliana ανήκει στον Karl von Abel (1788-1859), βαυαρό πολιτικό και υπουργό, πολιτικό σύμβουλο της πρώτης αντιβασιλείας (1833-34). Περιέχει αρκετούς φακέλους με τις δραστηριότητές του στην ταραγμένη εκείνη περίοδο, όπως και πυκνή αλληλογραφία με τους έλληνες πολιτικούς και αγωνιστές της Επανάστασης.

Η δεύτερη συλλογή των Fallmerayeriana⁴ ανήκει στο Jacob Philipp Fallmerayer (1790-1861), γερμανό ιστορικό και περιηγητή. Περιλαμβάνει ανέκδοτες διηγήσεις από τα ταξίδια του στην Ανατολή, όπως ακόμη και μεγάλη επιστολογραφία με έλληνες συγχρόνους του.

Η αμέσως επόμενη συλλογή των Heydeckiana ανήκει στον Karl Wilhelm von Heydeck (1788-1861), βαυαρό στρατηγό, φιλέλληνα, ζωγράφο μαχών, μέλος της πρώτης και δεύτερης αντιβασιλείας. Είναι από τις μεγαλύτερες και περιέχει ανέκδοτο αυτοβιογραφικό υλικό, γύρω στις 4.000 επιστολές από και προς 200 έλληνες πολιτικούς και στρατιωτικούς, 200 ανέκδοτες επιστολές του Ι. Καποδίστρια, δέκα μεγάλους φακέλους για την πολιτική της αντιβασιλείας και ισάριθμους για τις δραστηριότητες των Φιλελλήνων στα 1826-29.

3. Βλ. α) Ν. Πανταζόπουλος, *G. L. v. Maurer, η προς ευρωπαϊκά πρότυπα ολοκληρωτική στροφή της νεοελληνικής νομοθεσίας*, Θεσσαλονίκη 1968. β) J. Petropoulos, *Politics and Statecraft in the Kingdom of Greece (1833-1843)*, Princeton 1968. γ) Γ. Νάκος, *Το πολιτειακό καθεστώς της Ελλάδος επί Όθωνος μέχρι του Συντάγματος του 1844*, Θεσσαλονίκη 1974.

4. Πολλές από τις ήδη δημοσιευμένες πηγές της συλλογής αυτής έχει χρησιμοποιήσει ο Γ. Βελουδής στην εργασία του, *Ο Jakob Philipp Fallmerayer και η γένεση του ελληνικού ιστορισμού*, EMNE-Μνήμων 1982.

Ακολουθεί η συλλογή των Klenzeana που ανήκει και αυτή με τη σειρά της στον Leo von Klenze (1784-1864), γερμανό αρχιτέκτονα, γνωστό από τα σχέδια της πόλης των Αθηνών. Και αυτή η συλλογή, αρκετά μεγάλη, περιλαμβάνει ανέκδοτες ταξιδιωτικές εντυπώσεις από ταξίδια του στην Ελλάδα (4.000 περίπου φύλλα), τα χειρόγραφα του έργου του «Αφορισμοί συλλεγόμενοι κατά τη διάρκεια περιηγήσεων στην Ελλάδα», εκτεταμένη επιστολογραφία με 50 περίπου Έλληνες διανοούμενους και πολιτικούς, τα σχέδια για την αναστήλωση της Ακρόπολης και υδατογραφίες της Αθήνας.

Η πέμπτη συλλογή των Maureriana⁵, η περισσότερο γνωστή, ανήκει στον Georg Ludwig von Maurer (1790-1872), βαυαρό ιστορικό του δικαίου και μέλος της πρώτης αντιβασιλείας. Σημαντική και ανέκδοτη είναι η αλληλογραφία του με τους Έλληνες λογίους της εποχής, όπως επίσης και τα πολιτικά υπομνήματά του⁶ που αφορούσαν τις ελληνικές υποθέσεις και είχαν αποδέκτη τη βαυαρική αυλή.

Και τελευταία, η συλλογή των Thierschiana I⁷ που ανήκει στον Fr. von Thiersch (1784-1860), κλασικό φιλόλογο, φιλέλληνα, καθηγητή του Πανεπιστημίου του Μονάχου. Περιέχει πολλές ανέκδοτες επιστημονικές εργασίες του για την κλασική αρχαιότητα, άφθονα τεκμήρια για τη ζωή του, 8.000 περίπου επιστολές από 600 περίπου διάσημους Έλληνες διανοούμενους, πολιτικούς και στρατιωτικούς. Πολύ σημαντική είναι και η δημοσιογραφική δραστηριότητα του Thiersch που φθάνει τα 500 περίπου άρθρα σχετικά με το ελληνικό ζήτημα στην «Augsburger Allgemeine Zeitung» στα χρόνια 1814-1858.

Πολύτιμο ακόμα είναι και το ανέκδοτο ημερολόγιο (900 περίπου σελ.) του περιηγητή Thiersch, που γράφηκε στο ταξίδι του στην Ελλάδα το φθινόπωρο του 1831 και δίνει πάσης φύσεως πληροφορίες για τα ελληνικά πράγματα.

3. Το Βαυαρικό Κεντρικό Κρατικό Αρχείο (Bayerisches Hauptstaatsarchiv)

Όπως ήδη αναφέρθηκε το Β.Κ.Κ.Α.⁸ διακρίνεται στα εξής τέσσερα επιμέρους αρχεία:

5. Τα μέχρι πρότινος άγνωστα απομνημονεύματα του G. L. v. Maurer που βρίσκονται στην ομώνυμη συλλογή και που αναφέρονται στις δραστηριότητές του ως μέλους της πρώτης βαυαρικής Αντιβασιλείας στην Ελλάδα (1833-34) δημοσίευσαν πρόχειρα και ασχολίαστα οι Σ. Φλογαΐτης και Β. Ρουσοπάνη-Σούρα με τον τίτλο, *Georg Ludwig von Maurer, Die Wittelsbacher in Griechenland*, Α. Σάκκουλας, Αθήνα - Κομοτηνή 1987, στα πλαίσια του ερευνητικού προγράμματος της Νομικής Σχολής Αθηνών, «Πηγές της ελληνικής συνταγματικής ιστορίας». Δυστυχώς δημοσιεύονται μόνο οι «ιστορίες» (Geschichten) χωρίς τα έγγραφα που επισυνάπτονται στις ιστορίες αυτές και είναι αναγκαία για την τεκμηρίωση των πεπραγμένων στα πρώτα κρίσιμα χρόνια της εγκαθίδρυσης της βαυαροκρατίας στην Ελλάδα.

6. Στο υλικό της συλλογής αυτής στηρίχθηκε και η εργασία του E. Turczynski, *Die deutsch-griechischen Kulturbeziehungen bis zur Berufung König Ottos*, R. Oldenbourg, München 1959. Ο Turczynski επίσης άντλησε πληροφορίες και από τη συλλογή Thierschiana I.

7. Και από τη συλλογή αυτή έχει αντλήσει υλικό ο E. Turczynski για την εργασία του, «München und Südosteuropa», ανάπτυπο από: *Wirtschaft und Gesellschaft Südosteuropas*, Gedenkschrift für Wilhelm Gülich, München 1961, σ. 321-413.

8. Συστηματική έρευνα στο Β.Κ.Κ.Α. όπως και στα Αρχεία της Βιέννης έχει κάνει ο Γ. Λάιος, ο οποίος κατέγραψε τις αρχειακές σειρές που αφορούν στην ελληνική ιστορία στην εργασία του,

3.α. Γενικό Κρατικό Αρχείο (*Allgemeines Staatsarchiv*)

Τα τεκμήρια που βρίσκονται εδώ είναι αξιόλογα και πολλά σε ποσότητα, τα εντοπίζει κανείς πολύ εύκολα στα ευρετήρια (*Repertorien*) των Υπουργείων Εμπορίου, Εσωτερικών, Οικονομικών και Παιδείας και πιο συγκεκριμένα στις εξής θεματολογικές ενότητες:

1. Ελληνικές υποθέσεις του 1822 (χειρόγραφα του von Hornthal)
2. Στρατολογία και έρανοι υπέρ της Ελλάδας (1821-1827)
3. Ανάρρηση του Όθωνα στο θρόνο της Ελλάδας. Ευχετήρια με την άνοδό του στο θρόνο. Ταξίδια και δεξιώσεις του Όθωνα (1832-1864)
4. Αποστολή βαυαρικού στρατιωτικού σώματος στην Ελλάδα (1832-1838)
5. Αιτήσεις Βαυαρών για πρόσληψή τους στην κρατική υπηρεσία της Ελλάδας (1832-1835)
6. Δάνειο προς την Ελλάδα και εξόφλησή του (1832-1880)
7. Γερμανική παροικία της Αθήνας (1837-1858)
8. Συμβούλιο της Αντιβασιλείας και αμοιβαίες απαιτήσεις μετά του Στέμματος της Βαυαρίας (1832-1914)
9. Εμπορικές συναλλαγές μεταξύ Βαυαρίας και Ελλάδας (1833-1897)
10. Εμπορική και ατμοπλοϊκή συμφωνία μεταξύ Ελλάδας και Γερμανίας (1839-1841 και 1883-1904)
11. Ανακοινώσεις για τις βιομηχανικές και εμπορικές σχέσεις με την Ελλάδα (1891-1905 και 1906-1914)
12. Ελληνοτουρκική συνθήκη της Κάνλιτζας (1855)
13. Ανανέωση της μεταξύ Ελλάδας και Βαυαρίας εμπορικής συμφωνίας (1903-1904)
14. Εμπορικές και τελωνειακές διατάξεις της Ελλάδας ως προς τις απαγορεύσεις εισαγωγών και εξαγωγών (1919-1921)
15. Ίδρυση φιλελληνικού συλλόγου ύστερα από πρόταση του στρατιωτικού ιατρού Dr. Waltenberg για την ενίσχυση της Ελλάδας με λογοτεχνικό και καλλιτεχνικό υλικό. (Ακόμα στο Γερμανικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο της Αθήνας ως παράρτημα του Αρχαιολογικού Ινστιτούτου του Βερολίνου).

3.β. Κρατικό Αρχείο των Απορρήτων (*Geheimes Staatsarchiv*)

Το πλουσιότερο ή και σπουδαιότερο ακόμα από πλευράς όχι μόνο ποσότητας πηγών αλλά και ποιότητας πληροφοριών και αυθεντικών μαρτυριών, θα μπορούσε να πει κανείς ότι από τους τέσσερις κλάδους του Κεντρικού Κρατικού Αρχείου είναι το Κρατικό Αρχείο των Απορρήτων. Και αυτό το διαπιστώνει ο ερευνητής από μια γρήγορη ανάγνωση των περιεχομένων των καταλόγων του Αρχείου.

α' Έρευνα εν τοις αρχείοις της Βιέννης και του Μονάχου προς μικροφωτογράφησιν εγγράφων αφορώντων εις την νεωτέραν ελληνικήν ιστορίαν», *Πρακτικά της Ακαδημίας Αθηνών*, τ. 39 (1964) και ανάτυπο Αθήνα 1965. Ακόμα στις πληροφορίες των αρχείων του Μονάχου στηρίχθηκαν για να συνθέσουν τις εργασίες τους μελετητές όπως οι: E. Driault - M. Lheritier, *Histoire diplomatique de la Grèce de 1821 à nos jours*, τ. II (1830-1862), Παρίσι 1925· Δ. Πετρακάκος, *Κοινοβουλευτική Ιστορία της Ελλάδος*, τ. Β', Αθήνα 1946· Α. Σκανδάμης, *Η τριακονταετία της βασιλείας του Όθωνος*, Αθήνα 1961, κ.άλλ.

Δύο είναι οι κατηγορίες εγγράφων που παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τον μελετητή της οθωνικής περιόδου.

Η πρώτη περιλαμβάνει τις τακτικές διπλωματικές εκθέσεις (fortlaufende diplomatische Berichte) των χρόνων 1833-62 της Βαυαρικής Πρεσβείας στην Αθήνα προς το Βαυαρικό Υπουργείο Εξωτερικών, σταχωμένες σε 33 τόμους των 400 περίπου φύλλων. Επίσης περιέχει και τις κύριες εκθέσεις (Hauptberichte) της περιόδου 1852-62, σταχωμένες σε 11 τόμους. Τα βρίσκει κανείς αυτά στο ευρετήριο MA III, σελ. 20-21 και στο λήμμα Ελλάδα (Griechenland). Ακόμα στο ίδιο λήμμα του ευρετηρίου MA 1921 A. St., σελ. 156-197, ανακαλύπτει ο μελετητής διοικητικά και πάσης φύσεως έγγραφα του Υπουργείου Εξωτερικών της Βαυαρίας (1831-1888), ανάμεσα στα οποία υπάρχει και η ιδιωτική αλληλογραφία του Όθωνα (1862-66) και φάκελλος επιστολών του Friedrich von Thiersch, που απέστειλε στο Μόναχο από Ελλάδα κατά τη διάρκεια του ταξιδιού το 1831-1832.

Συναφές ευρετήριο προς τα προηγούμενα είναι και αυτό με τον τίτλο «Η Βαυαρική Πρεσβεία στην Αθήνα» (Die Bayerische Gesandtschaft in Athen), που περιλαμβάνει κάθε τι που έχει σχέση με τις δραστηριότητες, δημόσιες και ιδιωτικές, των βαυαρών πρεσβευτών στην Ελλάδα (εκθέσεις, επιστολές, ποιήματα κ.ά.) και που είναι ταξινομημένο στους ακόλουθους τομείς (αριθμός φακέλων 1.500):

I. Ηγεμονικοί οίκοι και διοικητικές αρχές	
1. Αυλικές υποθέσεις	αριθμ. 1- 62
2. Αρχές	» 63- 141
II. Εξωτερική πολιτική, πολιτική αλληλογραφία	» 142- 168
III. Κρατική διοίκηση	» 169- 442
IV. Οικονομία και συγκοινωνία	» 443- 490
V. Οικονομικά	» 491- 502
VI. Δικαιοσύνη	» 503- 781
VII. Θρησκεία και παιδεία	» 782- 863
VIII. Στρατός και ναυτικό	» 864-1.500

Στη δεύτερη κατηγορία ανήκει το Πολιτικό Αρχείο (Politisches Archiv) M.A.I. που αναφέρεται στα θέματα:

1. Το ζήτημα της διαδοχής του θρόνου στην Ελλάδα, σελ. 115-122, αρ. 509-577.
2. Το Ανατολικό ζήτημα (1853-1870), σελ. 123, αρ. 579-601.
3. Περιπλοκές στην Ανατολή (1876-1878), σελ. 134, αρ. 720.
4. Το Ελληνοτουρκικό συνοριακό ζήτημα στο Συνέδριο του Βερολίνου (1878), σελ. 134, αρ. 724.
5. Ελληνική κατάληψη της Θεσσαλίας (1881), σελ. 137, αρ. 751.
6. Το ελληνικό χρέος (1880), σελ. 137, αρ. 880/2.
7. Επιστολές Argmansperg προς Λουδοβίκο (φάκ. 1-1.000).
8. Ρωσικά έγγραφα της ρωσικής διπλωματικής αντιπροσωπείας του Μονάχου, που είναι τακτικές εκθέσεις από το Μόναχο προς την Πετρούπολη καθώς και αναφορές από το ρωσικό υπουργείο εξωτερικών προς τον αντιπρόσωπό του στο Μόναχο (πριν από τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο).

Επίσης στο θεματικό αυτό άξονα ανήκει και το ευρετήριο M.A. 1936 A. St., που αναφέρεται στα «Εξωτερικά Κράτη» (Auswärtige Staaten = A. St.) μεταξύ των οποίων είναι και το λήμμα Ελλάδα, σελ. 44-47, με ποικίλο υλικό.

3.γ. Αρχείο των Απορρήτων του Οίκου των Wittelsbach (*Geheimes Hausarchiv*)

Στο αρχείο αυτό ο ερευνητής συναντά τρεις μεγάλους θεματικούς πυρήνες. Ο πρώτος είναι αυτός με βάση το ιδιωτικό αρχείο της προσωπικής γραμματείας του Όθωνα.

Ο δεύτερος είναι αυτός της συλλογής των τεκμηρίων από τη γραμματεία του Λουδοβίκου (πατέρα του Όθωνα). Και ο τελευταίος είναι αυτός των πηγών από τη γραμματεία του Μαξιμιλιανού Β' (πρεσβυτέρου αδελφού του Όθωνα).

Δύο όμως σημαντικά ιστορικά γεγονότα, σταθμοί μέσα στη χρονική έκταση ενός αιώνα, επέτρεψαν την καταστροφή μεγάλου μέρους των συλλογών αυτών. Το ένα ήταν η έκπτωση του Όθωνα το 1862 από τον ελληνικό θρόνο και το άλλο οι συμμαχικοί βομβαρδισμοί του Μονάχου στη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου.

Σήμερα σώζονται:

1. 795 επιστολές του Όθωνα προς το Λουδοβίκο (1821-1867)
2. 408 επιστολές του Λουδοβίκου προς τον Όθωνα (1821-1867)
3. 100 επιστολές περίπου της Αμαλίας προς το Λουδοβίκο
4. 200 επιστολές περίπου του Μαξιμιλιανού Β' προς τον Όθωνα.

Πρέπει να σημειωθεί ότι ένα πολύ μικρό μέρος του υλικού αυτού έχει δημοσιευθεί κατά καιρούς από διάφορους ερευνητές.

Ακόμα σημαντικό απόκτημα του αρχείου αυτού αποτελεί και η δωρεά κληρονόμων του Armansperg μέρους της ομώνυμης συλλογής (*Armanspergiana*) προς το Βαυαρικό κράτος (που είναι στη διάθεση των ερευνητών από το Μάρτιο του 1988). Η συλλογή ανήκει στον Josef Ludwig von Armansperg (1787-1853), βαυαρό πολιτικό και πρόεδρο της αντιβασιλείας (1833-1835) και αργότερα αρχικαγκελλάριο (*Erzkanzler*) της ελληνικής επικράτειας μέχρι το Φεβρουάριο του 1837. Περιλαμβάνει αξιόλογες πηγές για τα κρίσιμα χρόνια 1833-1837, που είναι όλες ταξινομημένες στο λήμμα «Βαυαρική πολιτική στην Ελλάδα» (*Bayerische Griechenlandpolitik*) (φάκ. 19-52).

3.δ. Αρχείο Πολέμου (*Kriegsarchiv*)

Η ονομασία και μόνο του αρχείου αυτού είναι δηλωτική της φύσης των ντουκουμένων που φυλάσσονται, που είναι πράγματι πολύ χρήσιμα, απαραίτητα θα λέγαμε για την ορθή και αντικειμενική εκτίμηση κάποιων άλλων παραμέτρων της οθωνικής περιόδου. Σε τέσσερα διαφορετικά λήμματα συναντά κανείς το υλικό που αναφέρεται στην Ελλάδα:

1. Στρατιωτική βοήθεια για την Ελλάδα: στο αρχείο πολέμου (1832-34), *Konvolute* 667-725
2. α) Δημιουργία ελεύθερων θέσεων για Έλληνες στο Σώμα Ευελπίδων
β) Παράδοση λιποτακτών
γ) Αμοιβαίες ανακοινώσεις στρατιωτικής φύσης
δ) Παράσημα
ε) Συντάξεις για λογαριασμό της ελληνικής κυβέρνησης: οι θεματικές αυτές βρίσκονται στη συλλογή εγγράφων του βαυαρικού υπουργείου πολέμου
3. Ημερολόγια και αναμνήσεις των ετών 1832-1835: στη συλλογή εγγράφων
4. Βαυαρικά στρατεύματα στο μακεδονικό μέτωπο 1914-1918: Α' Παγκόσμιος Πόλεμος.

4. Προτάσεις

Ολοκληρώνοντας την αδρή περιγραφή του πρωτογενούς αυτού υλικού, θα ήθελα να τονίσω τη σημασία και την αξία των εν λόγω συλλογών. Η συστηματική μελέτη τους θα φέρει στην επιφάνεια σκέψεις και προγράμματα που διατυπώθηκαν, ιδεολογικές προθέσεις και πολιτικές πρακτικές των Βαυαρών, στην προσπάθειά τους να επιβάλουν την τάξη και τον τρόπο οικοδόμησης κράτους στην Ελλάδα⁹. Ακόμη η μεθοδική και σταδιακή «κατάκτησή» τους θα αποκαλύψει τις πολιτικές στάσεις, αντιστάσεις και μεθοδεύσεις των Ελλήνων που κοπίαζαν και αυτοί να κάνουν το κράτος τους ισχυρό.

Για τους λόγους αυτούς ακριβώς προτείνω α) τη συστηματική καταλογογράφηση των πηγών αυτών που εν μέρει βέβαια έχω πραγματοποιήσει, β) τη φωτοτύπηση ή μικροφωτογράφηση (σε μικροφίλμ) και μεταφορά τους στην Ελλάδα και γ) την έκδοση καταλόγων με περιλήψεις των εγγράφων.

Για να συμπληρωθούν βέβαια τα στάδια της εργασίας αυτής και να ολοκληρωθεί το έργο νομίζω ότι πρέπει να ενταχθεί στα πλαίσια ενός ερευνητικού προγράμματος.

Τέλος θα ήθελα να υπομνήσω, ότι βρήκα και τον τρίτο τόμο του έργου του Friedrich von Thiersch: «Histoire de l'établissement de la Régence Royale en Grèce pour servir de complément à l'ouvrage de l'état actuel de la Grèce»¹⁰ που δεν είχε επιτραπεί από τη βαυαρική λογοκρισία κατά έμμεσο τρόπο να εκδοθεί με τους δυο πρώτους τόμους το 1833. Το έργο αυτό το έχω μεταγράψει από το χειρόγραφο και το έχω μεταφράσει στα ελληνικά. Παράλληλα έχω συντάξει μικρή εισαγωγή για την τύχη του.

ΘΑΝΑΣΗΣ ΧΡΗΣΤΟΥ

---

9. Η δυναμική της ελληνικής επανάστασης του '21 όπως και της οικοδόμησης του νεοελληνικού κράτους διαφαίνεται και από τη δημοσίευση πρωτογενούς υλικού από τα αρχεία της Βιέννης και σποραδικά από τα αρχεία του Μονάχου που πραγματοποίησε ο Π. Ενεπεκίδης στα πλαίσια της σειράς: «Πηγές και έρευνες για την ιστορία του Ελληνισμού από το 1453». Μερικά από τα έργα αυτά είναι:

Π. Ενεπεκίδης, *Ρήγας - Υψηλάντης - Καποδίστριας*, τ. Α', Αθήνα 1965.

Του ιδίου, *Κοραΐς - Κούμας - Κάλβος*, τ. Β', Αθήνα 1967.

Του ιδίου, *Αλέξανδρος Υψηλάντης. Η αιχμαλωσία του εις την Αυστρία 1821-1828*, τ. Γ', Αθήνα 1969, κ.άλ.

10. Το έργο αυτό δημοσιεύθηκε τον Απρίλιο του 1989 από τους Σ. Φλογαίτη και Η. Scholler με τίτλο, *De la Régence en Grèce*, Αθήνα - Κομοτηνή 1989. Το χειρόγραφο αυτό φυλάσσεται στη συλλογή Thierschiana I και στη Signatur, 63.X.